

ปรัตถนิยมในฐานะรากฐานแห่งจิตอาสา

Altruism as the fundamental of Voluntary Mind

หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา Mom Anchalee Yugala na Ayudhya
อาจารย์พิเศษ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Department of Religion and Philosophy, Faculty of Buddhism, MCU

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “ปรัตถนิยมในฐานะรากฐานแห่งจิตอาสา” มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาและวิเคราะห์ประเด็นข้อถกเถียงในเรื่องแนวคิดจิตอาสา ว่ามีความขัดแย้งหรือมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับแนวคิดปรัตถนิยมแค่ไหน หลักแนวคิดในการช่วยเหลือผู้อื่น มองประโยชน์คนอื่นเป็นหลัก และมองประโยชน์ตนเองเป็นที่สองนั้นมีอยู่จริงหรือไม่ และจากการศึกษา ผู้เขียนพบว่าแนวคิดเรื่องปรัตถนิยม ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งมีฐานแนวคิดมาจากการให้การทำทาน ซึ่งเป็นกรกระทำเพื่อยังประโยชน์ให้ผู้อื่นนั้นเป็นรากฐานของแนวคิดจิตอาสาอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: จิตอาสา, ปรัตถนิยม, พุทธปรัชญา

Abstract

The article on the “Altruism as the fundamental of Voluntary Mind” intended to study and analyze the issues of the concept of voluntarism if there is any conflict to the concept of altruism or not. How are these two concepts related? Is the concept of helping others by focusing at the benefits of others first by overlook of your own benefit really existed? And from the study, the writer found that the concept of altruism in the view of Theravada Buddhist philosophy which bases on giving or dāna, an action to benefit others, is truly the fundamental of Voluntary Mind.

Keywords: Voluntary mind, Altruism, Buddhist philosophy.

บทนำ

จิตอาสา (Voluntary Mind) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า จิตอาสา (Voluntary Mind) ไว้ว่า จิต คำแรกนั้นเป็น คำนาม หมายถึงใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้ คิดและนึก ส่วนคำว่า อาสา เป็นคำกริยา แปลว่า เสนอตัวเข้ารับทำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2560) พระไพศาล วิสาโล ได้เคยกล่าวไว้ในหนังสือ เมื่อดอกไม้บานสะพรั่ง ทั้งแผ่นดินที่ท่านเขียนโดยให้ความหมายของคำว่า “จิตอาสา” คือจิตที่พร้อมจะสละแรงกาย ความสามารถ สติปัญญา รวมทั้งเวลาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นในสังคม เป็นจิตที่เป็นสุขเมื่อได้ทำความดี ไม่นิ่งดูตายเมื่อพบเห็นผู้ประสบกับความทุกข์ยาก (พระไพศาล วิสาโล, 2548) ซึ่งมีความหมายที่ตรงกับรองศาสตราจารย์ ศุภรัตน์ รัตนมุกข์ ที่กล่าวถึงการที่บุคคลหนึ่งตัดสินใจเข้าร่วมงานจิตอาสา นั้นจะต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ 1) ความปรารถนาที่จะให้ 2) ความรู้สึกเข้าใจและเห็นใจผู้อื่น และ 3) ไม่มีแรงจูงใจที่จะรับสิ่งตอบแทนจากการกระทำนั้น เป็นการตอบแทน (ศุภรัตน์ รัตนมุกข์, 2548) ดังนั้นจึงพอสรุปความหมายของคำว่า “จิตอาสา” คือการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความสมัครใจ และในการกระทำนั้นไม่หวังผลตอบแทนใด เพียงแต่เป็นการกระทำที่หวังเพื่อทำให้คนอื่นพ้นจากทุกข์หรือปัญหาที่เป็นอยู่ โดยอาจมุ่งหวังให้ทั้งผู้ให้และผู้รับมีความสุขเกิดขึ้น

ประเทศไทยมีการใช้คำว่า “จิตอาสา” ครั้งแรกหลังจากการเกิดเหตุการณ์ภัยพิบัติคลื่นสึนามิตามชายฝั่งทะเลอันดามันใน 4 จังหวัดภาคใต้ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ.2548 โดยในครั้งนั้นมี “อาสาสมัคร” เป็นจำนวนมากจากทั่วประเทศ และทั่วโลกเข้ามาร่วมมือกันระดมความช่วยเหลือผู้ประสบภัย กอบกู้ศพผู้เสียชีวิต ทำความสะอาดบริเวณชายฝั่งทะเล จนเกิดกระแสทำให้ผู้คนเห็นคุณค่า และความสำคัญของความสามัคคี การมีส่วนร่วมในการทำงาน การมีคุณธรรม และการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่สังคม โดยที่อาสาสมัครเหล่านั้นมาจากภาครัฐ และภาคเอกชน ประชาชนทั่วไป จนทำให้คำว่า “อาสาสมัคร” มีความหมายรวมถึงผู้ที่หน้าที่ ที่มีผลตอบแทนในรูปแบบของเงินเดือน เบี้ยเลี้ยง ที่มีค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติงานต่างๆ ไปด้วย เกิดการคิดคำใหม่เพื่อเรียกผู้ไปช่วยความสมัครใจ และไม่ได้หวังผลตอบแทนใดๆ นอกเหนือไปจากการได้รับความสุขจากการให้ว่า “จิตอาสา” ตั้งแต่นั้นมากลุ่มจิตอาสาจึงเกิดขึ้นในสังคมไทยต่อมา จนเมื่อถึงงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ได้จัดให้มีขึ้นในช่วงระหว่างวันที่ 25-29 ตุลาคม 2560 ที่ผ่านมา ได้เกิดปรากฏการณ์ครั้งยิ่งใหญ่ในการร่วมกันทำความดี ด้วยมีการลงทะเบียนรับสมัครจิตอาสาเข้าช่วยงานในพระราชพิธีนี้มากถึง 2,010,429 คน (มติชน, 2560) ซึ่งถือเป็นจำนวนจิตอาสาที่มากที่สุดในโลกก็ว่าได้

การทำงานจิตอาสา นั้น หลักสำคัญจะต้องเสียสละเวลา และทุนทรัพย์หรือรายได้ บางอย่างของตน จะต้องเป็นคนที่ประกอบด้วยความเมตตา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แก่ผู้อื่น มุ่งหวัง

16 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2561)

เพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข พ้นจากความทุกข์ ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 จนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีปัญหาในหลายด้าน ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ความขัดแย้ง ทำให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก มีเห็นแก่ตัว ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ขาดความจิตสาธารณะ (Public Mind) (ประเวศ วะสี, 2542) ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งสภาพสังคมเช่นนี้ สร้างสภาวะแห่งความแตกแยกทางเห็น ความแล้งน้ำใจ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ภาวะรูปการเช่นนี้ถือเป็นความเสื่อมถอยแห่งการมีจิตอาสาให้เกิดขึ้น

ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท การช่วยเหลือผู้อื่นนั้น มีแนวคิดมาจากเรื่องการทำทาน ซึ่งการทำทานในความหมายนัยยะทางพุทธปรัชญามุ่งหมายถึง การให้ที่มีการเสียสละ โดยมีอาการกิริยาที่เป็นธรรมชาติที่จบลงในตัว เมื่อให้ทานแล้วก็คือสมบูรณ์ตรงตามวัตถุประสงค์ของผู้ให้ และการให้ทานก็จะจบลงตรงนั้น แปลว่าการให้ทานนั้น จะไปก่อให้เกิดแรงกระเพื่อมใด หวังผลใด หรือนำไปสืบสานต่อเพื่ออะไร ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ลักษณะดังเช่นตัวอย่างเรื่องทีปรากฏใน อรรถกถา ขุททกนิกาย ปาปวรรคที่ 9 ที่กล่าวถึงภรรยาของนายพรานที่ชื่อกุกกุกุมิตร ที่บรรลุนิโสดาบันตั้งแต่อายุ 7 ขวบ แล้วมาแต่งงานกับนายพราน แต่การเป็นภรรยานั้นจะต้องประกอบหน้าที่ของภรรยาที่พึงกระทำ เมื่อสามีจะออกไปล่าสัตว์ก็จะให้ภรรยาไปหีบส่งข่าย ลูกธนู หอก ดาบ ดังนั้นภิกษุทั้งหลายจึงสงสัยกราบทูลถามพุทธเจ้าว่า “ภรรยาของนายพรานกุกกุกุมิตร เป็นพระโสดาบัน แม้ว่าจะไม่มีเจตนาฆ่าสัตว์ด้วยตัวเองก็จริง แต่ก็เป็นผู้ส่งข่าย คันธนู ลูกธนู ให้แก่สามีที่จะออกไปล่าสัตว์ อย่างนี้จะไม่ถือว่าพระโสดาบันกระทำปาณาติบาตหรือ?” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ภิกษุทั้งหลายพระโสดาบันย่อมไม่ทำปาณาติบาต ที่นางทำอย่างนั้น ด้วยแคว้นคิดว่าเรจักทำตามคำของสามี จิตของนางไม่มีเลย ว่า สามีนั้นจงถือเอาเครื่องประหารนี้ไปทำปาณาติบาตจริงอยู่ เมื่อแผลในฝ่ามือไม่มียาพิษนั้นก็ไม้อาจจะให้โทษแก่ผู้ถือยาพิษได้ฉันใด ชื่อว่าบาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป แม้นำเครื่องประหารทั้งหลายมีธนูเป็นต้นออกให้ เพราะไม่มีอกุศลเจตนา ฉะนั้นเหมือนกัน” (อรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ปาปวรรคที่ 9, 2560) ข้อวินิจฉัยนี้ แสดงให้เห็นว่า ในขณะที่หีบอาวุธส่งให้สามีนั้น นางมีสำนึกอยู่อย่างเดียว คือต้องการทำหน้าที่ของภรรยาให้สมบูรณ์ ส่วนสามีจะเอาอาวุธนั้นไปทำอะไร ไม่ใช่เรื่องของนาง หน้าที่ของนางมันจบตรงที่นางทำหน้าที่นั้นเสร็จแล้ว การให้ทานก็เช่นกัน ย่อมจบลงที่ผู้ให้ได้ทำหน้าที่ในการให้ทานแล้ว ส่วนผู้รับทานนั้นจะเอาซึ่งทานไปทำอะไรก็เป็นหน้าที่แห่งเขา ส่วนเรื่องให้แล้วจะได้ความสุข ความอึดอึดใจ หรือสิ่งใดนั้นหรือไม่ กิริยาอาการแห่งการให้ทานย่อมจบเพียงเท่านี้

แนวคิดเรื่องจิตอาสาในพุทธปรัชญาเถรวาท

แม้ในพุทธปรัชญาเถรวาทจะไม่มีคำว่า “จิตอาสา” โดยตรงหรือชัดเจน แต่แนวคิดจิตอาสานี้มีลักษณะหลักการปฏิบัติเหมือนดังเรื่องการให้ทานในทางพุทธปรัชญา โดยถือความหมายของคำว่า จิตอาสา ที่หมายถึง การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความสมัครใจ ทั้งที่ไม่ใช่ภาระหน้าที่ของตนที่จะต้องกระทำ และในการกระทำนั้นไม่หวังผลตอบแทนใด เพียงแค่หวังเพื่อทำให้คนอื่นพ้นจากทุกข์หรือพ้นจากปัญหาที่เป็นอยู่ มุ่งหวังให้สังคมเกิดความดีมีความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับ ก็ตรงกับลักษณะความหมายแห่งการให้ทาน เพราะการให้ทานนั้นเป็นการแบ่งปัน การเสียสละ การเอื้อเฟื้อ ด้วยจิตใจที่ดีงาม มุ่งเพื่อบูชาพระคุณ หรือมุ่งเพื่อสงเคราะห์แก่คนตกทุกข์ได้ยาก แก่คนทั่วไป ด้วยความกรุณาสงสารเป็นสำคัญ โดยเรื่องการให้ทานนั้น ปรากฏอยู่ในหลักคำสอนในพุทธศาสนาในหลายหลักธรรม เช่น ในทศพิธราชธรรม (สำนักงานกิจการยุติธรรม, 2560) ข้อที่ 1 ว่าด้วยทาน, ในบารมี 10 (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2532) ข้อที่ 1 ว่าด้วยทานบารมี, ในบุญกิริยาวัตถุ 3 (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2532) ข้อที่ 1 ว่าด้วยทานมัย, และบุญกิริยาวัตถุ 10 (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2532) ข้อที่ 1 ว่าด้วยทานมัย, และสังคหวัตถุ 4 (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2532) ข้อที่ 1 ว่าด้วยทาน ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน คือการเสียสละทรัพย์ สิ่งของ เงินทอง แรงกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่น เป็นเวยาวัจจมัย คือ การสงเคราะห์ช่วยเหลือคนอื่น ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนอื่น ซึ่งคือการชวนช่วยในกิจการที่ชอบ ซึ่งเป็นการกระทำสิ่งที่เป็นคุณงามความดี ที่เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว ช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว คำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สิ่งของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2532) ดังนั้นจึงทำให้ผู้ให้ทาน เป็นผู้ที่มีลักษณะพฤติกรรมสำคัญดังต่อไปนี้ปรากฏ คือ

1. ความมีเมตตา (ความรัก) ความปรารถนาดีมีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์ และความสุข
2. ความมีกรุณา (ความสงสาร) อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์
3. ความมีมุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี ยินดีเมื่อผู้อื่นมีความสุข
4. ความมีอุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง) คือ การมองโลกตามความจริง โดยวางจิตใจเรียบสม่ำเสมอมั่นคง เทียงตรง การมองเห็นคนที่จะได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ

ลักษณะพฤติกรรมทั้งหมดที่กล่าวมา ก็คือหลักแห่งพรหมวิหารธรรมนั่นเอง โดยเป็นสิ่งที่จะทำก้าวข้ามไป หรืออยู่เหนือกว่าการตั้งความหวังที่จะได้รับผลตอบแทนจากการช่วยเหลือผู้อื่น โดยมีสำนึกจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้ให้ทานหรือจิตอาสา 2 ประการ คือ

18 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2561)

1) ปัจจัยภายใน (ดีโดยอุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิด) คือการคิด ไตร่ตรอง ในการพิจารณา ให้คุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจเพื่อขัดเกลาตัวเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง ฉะนั้นมนุษย์ทุกคนล้วนสามารถสร้างสำนึกให้ตนเองได้ ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ การมองเห็น การคิด ฯลฯ แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างสำนึกแบบใดก็มีการฝึกฝนและสั่งสมสำนึกแบบนั้น

2) ปัจจัยภายนอก (ดีในสายตาของสังคม) สังคมและสภาพแวดล้อมย่อมมีอิทธิพลในการอบรมกล่อมเกลาและสะสมการรับรู้ จนเกิดเป็นสำนึกในลักษณะของการตัดสินใจและแยกแยะว่า อะไรดี-ไม่ดี อะไรควร-ไม่ควร กระบวนการในการพัฒนาจิตสำนึกในคนๆ หนึ่ง มีที่มาจากสภาพแวดล้อมทางสังคม เริ่มตั้ง แต่พ่อ แม่ ญาติ เพื่อน สื่อมวลชน คนทั่วไป ฯลฯ ตลอดจนองค์กร วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งต่างมีส่วนในการสร้างสำนึกทั้งทางดีและทางเลว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในกับปัจจัยภายนอกส่งผลต่อการเกิดจิตสำนึก เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ต่อเนื่อง สำนึกที่มาจากภายนอกเป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติ กระทบต่อจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของคน โดยที่มักไม่รู้ตัว แต่สำนึกที่เกิดจากภายในเป็นการตั้งใจ เป็นการเลือกสรร รู้ตัว สร้างขึ้นเองอย่างแท้จริงทุกขณะจิต มีการปรับเปลี่ยน มีการตอบโต้ระหว่างกัน สิ่งที่มากระทบภายนอกและสิ่งที่คิดเองจากภายใน การที่จะทำให้คนมีสำนึกที่ดีจะต้องทำทั้งสองทางพร้อมกัน คือส่งเสริมให้เกิดความรักและสร้างสำนึกที่ดีให้ตนเอง พร้อมกับหาวิธีการผลักดันให้สังคมมีส่วนร่วมในการสร้างกิจกรรมหรือโครงการที่จะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกที่ดีนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้การให้ทานในพุทธปรัชญาจะพยายามที่จะก้าวข้ามหรืออยู่เหนือการตั้งความหวังที่จะได้รับผลตอบแทนจากการช่วยเหลือผู้อื่น แต่การให้ทานนั้น ก็ยังส่งผลให้ปรากฏแก่ผู้ให้ทานอยู่ดี ทั้งที่เป็นผลในปัจจุบัน ที่สร้างให้เป็นผู้ที่เป็นที่รักและนิยมชมชอบของผู้คน เป็นผู้ที่มีแต่คนอยากคบหา มีชื่อเสียง มีศีลธรรมเกิดขึ้น ทั้งยังส่งผลในอนาคต ที่จะนำไปสู่สุคติเป็นเบื้องปลาย (วัตตนาปาพง, 2560) ซึ่งทำให้เกิดข้อถกเถียงอยู่ดีว่า สุดท้าย การให้ทานก็ยังมีกรรมหวังผลเกิดขึ้น ซึ่งกรณีการให้ทานที่มีการหวังผลแห่งทานนั้น ยังถือเป็นทางหนึ่งเพื่อความเป็นไปในบางสิ่ง ดังกรณีการให้ทานของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ที่ทรงใช้เพื่อนำไปสู่การบำเพ็ญตนซึ่งทานบารมีนั้น ถืออันเป็นชาติสุดท้ายให้เกิดบริบูรณ์แห่งบารมี 10 (พระไตรปิฎกภาษาไทย 28/1655-2440/447-560) ที่พระเวสสันดรต้องทรงบำเพ็ญ เพื่อหวังผลในการมุ่งสู่ความเป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อมา แต่การให้ทานบางอย่าง บางกรณีก็บอกไม่ได้ว่าจะได้ผลใดๆ เกิดขึ้น เช่นนี้ การให้ทานที่ถือการปฏิบัติด้วยการช่วยเหลือแบ่งปันผู้อื่นโดยไม่คิดถึงตน ยิ่งเสียสละมาก ช่วยมากก็เท่ากับเพิ่มความเป็นพระโพธิสัตว์ให้แก่ตนเอง ทั้งยังลดอัตตาตัวตนให้หมดไปเพราะฉะนั้น บางครั้ง จึงพบว่าพระบางรูป

ยอมเสียสละตนเองกริดเนื้อให้เหยี่ยวกินเพื่อให้เหยี่ยวนั้นมีชีวิตอยู่ ก็มีปรากฏเป็นเรื่องเล่าถึงการให้ทานเช่นนี้

ดังนั้นเมื่อพิจารณาหลักการให้ทานในพุทธปรัชญาตามที่กล่าวอธิบายมาแล้วข้างต้น ก็สามารถชี้ให้เห็นได้ว่า การให้ทานกับการเป็นผู้มีจิตอาสา นั้นมีนัยยะแห่งความสอดคล้องที่เสริมต่อแห่งแนวทางซึ่งกันและกันอย่างยากที่จะแยกได้ว่าเป็นเรื่องที่ไม่เหมือนกัน หรือเป็นคนละเรื่องได้เพราะความหมายและจุดมุ่งหมายที่เหมือนกันเอง

แนวคิดปรัตถนิยม (altruism) ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

แนวคิดเรื่องปรัตถนิยม (altruism) นั้น มีหลักแนวคิดที่มุ่งไปที่การช่วยเหลือผู้อื่น โดยการกระทำนั้นเป็นไปโดยไม่ได้หวังผล ซึ่งหากมองตามทัศนะพุทธปรัชญาแล้ว การให้ทานย่อมไม่สัมพันธ์กับเรื่องปรัตถนิยม (altruism) มากเท่าไรเพราะหลักของการให้ทาน ที่ถึงจะเป็นการกระทำเพื่อยังประโยชน์ให้ผู้อื่น หรือช่วยเหลือผู้อื่น ก็มีได้เป็นไปโดยไม่ได้หวังผลตามแนวคิดแนวคิดปรัตถนิยม (altruism) มีข้อแตกต่างในการกระทำบางประการจากหลักแห่งการให้ทานในพุทธปรัชญา ที่ยังมีการหวังผลในการกระทำอยู่ เช่นดังปรากฏเรื่องเหตุผลของการให้ทานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่าด้วยเรื่องที่พระพุทธเจ้ากล่าวเหตุผลของการให้ทาน 8 ประการ คือ

1. บุคคลบางคนให้ทานเพราะประสบเข้า
2. บุคคลบางคนให้ทานเพราะความกลัว
3. บุคคลบางคนให้ทานเพราะคิดว่า ‘เขาได้ให้แก่เราแล้ว’
4. บุคคลบางคนให้ทานเพราะคิดว่า ‘เขาจักให้แก่เรา’
5. บุคคลบางคนให้ทานเพราะคิดว่า ‘การให้ทานเป็นการดี’
6. บุคคลบางคนให้ทานเพราะคิดว่า ‘เราหุงหากินเองได้ ชนเหล่านี้หุงหากินเองไม่ได้ ไม่ควร’
7. บุคคลบางคนให้ทานด้วยคิดว่า ‘เมื่อเราให้ทานนี้ กิตติศัพท์อันงามย่อมขจรไป’
8. บุคคลบางคนให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับจิตและปรุงแต่งจิต (พระไตรปิฎก ภาษาไทย, 23/31/287)

ทำให้เห็นได้ว่า การให้ทานในพุทธปรัชญานั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์ที่เกิดจากทาน หรือจุดหมายที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ว่าการให้ทานนั้น ทำเพื่อตัวเอง (egoism) หรือกระทำเพื่อผู้อื่น (altruism) หรือแท้ที่จริงแล้ว เป็นการสมประโยชน์กันของทั้งผู้ให้ทานและผู้รับทานนั่นเอง ซึ่งเรื่องดังกล่าว หากพิจารณาจากระดับความดีงามในการให้ทานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว ทำให้เห็นว่าการให้ทานในพุทธปรัชญา มุ่งให้เกิดประโยชน์โดยรอบด้าน จึงถือว่าดีงาม ดังนั้นประโยชน์ที่ดีงามในการกระทำสิ่งใดในพุทธปรัชญาจึงเกิดขึ้น 3 ส่วน คือ

20 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2561)

1. อัตตัตถะ คือการมุ่งหวังแต่ประโยชน์ตน ประโยชน์ตน, สิ่งที่เป็นคุณแก่ชีวิต ช่วยให้เป็นอยู่ด้วยดี สามารถพึ่งตน หรือเป็นที่พึ่งแก่ตนได้

2. ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์เพื่อคนอื่น อันพึงบำเพ็ญด้วยการช่วยให้เขาเป็นอยู่ด้วยดี พึ่งตนเองได้

3. อุภยัตถะ ประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย หรือ ประโยชน์ร่วมกัน

การให้ทานในพุทธปรัชญา มีความหมายที่เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรม ที่มีเจตนาที่เป็นเหตุให้เกิดการให้ก็ได้ ก็จัดเป็นบุญเป็นกุศลเป็นความดีอย่างหนึ่ง ทั้งเจตนายังเป็นเหตุให้เกิดการให้ทานนั้นแบ่งกาลเวลาได้ 3 กาลเป็นลำดับขั้นตอนเกิดขึ้น คือ ปุพฺเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นก่อน คือเมื่อนึกจะให้ก็แสวงหาตระเตรียมสิ่งที่จะให้นั้นให้พร้อม มุญฺเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะที่กำลังให้ของเหล่านั้น อปรเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นหลังจากได้ให้เรียบร้อยแล้วแล้วเกิดความปิติยินดีในการให้ของตน เพราะฉะนั้น เมื่อมีเหตุหรือจุดมุ่งหมาย (action) ในการกระทำเพื่อให้เกิดประโยชน์ ไม่ว่าจะประโยชน์เรา ประโยชน์เขา หรือการสมประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย ผลหรือปลายทาง (reaction) หรือแรงกระเพื่อมอันเกิดจากการทำประโยชน์นั้นก็ย่อมจะเกิดขึ้น ยิ่งทำให้เห็นชัดในระดับประโยชน์ของสิ่งที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำให้ทานเป็น 3 ระดับเกิดขึ้น คือ

1. ญาณธัมมิกัตถะ หรือที่เรียกกันว่าประโยชน์ปัจจุบัน ที่เราสามารถมองเห็นได้ในแง่กालะ ก็คือการดำเนินชีวิต และความเป็นอยู่ที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นเรื่องของทางวัตถุที่เห็นกันได้ทางกายภาพ เช่น การมีปัจจัย 4 มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย มีฐานะ มีลาภ มีเกียรติยศ มีสรรเสริญ เรื่องชีวิตคู่ครอง ความมีมิตรไมตรี

2. สัมปรายิกัตถะ หรือประโยชน์เบื้องหน้า ก็คือ ประโยชน์ที่เลยออกไปหรือต่อออกไป ประโยชน์เบื้องหน้าที่มองเห็นหรือไม่ไกลมาก ก็ได้แก่สิ่งที่เป็นหลักประกันชีวิตในเบื้องหน้า ในทางกายภาพ คือ เรื่องทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การมีความสุขสบาย ครบทั้งฐานะ ลาภ ยศ สรรเสริญ แล้วก็มาถึงชั้นภายใน ก็คือเรื่องจิตใจ ก็จะเป็นเรื่องของคุณธรรมต่างๆ การมีจิตใจที่เป็นสุข มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ มีศรัทธา มีศีล มีจาคะ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีสุตะ มีความรู้ มีปัญญา มีความเข้าใจความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เมื่อมีแล้ว ก็เป็นเครื่องรับประกันชีวิตในเบื้องหน้าที่เลยออกไปไกลๆ ก็คือ ชาติภพหน้าจะได้ไปเกิดในที่ดี

3. ปรมัตถ์ หรือ ปรมัตถะ คือ ประโยชน์อย่างสูงสุด ถ้าพูดกันอย่างง่าย ก็คือเรื่องนิพพาน หรือความมีใจเป็นอิสระ ความมีจิตหลุดพ้น มีจิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเบิกบานอยู่ได้ตลอดเวลา เพราะปราศจากกิเลส

ดังนั้น เมื่อพิจารณาแนวคิดปรัตถนิมในทัศนะทางพุทธปรัชญาแล้ว สำหรับพระภิกษุสงฆ์ หรือสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ จะอยู่ในรูปลักษณะที่เรียกว่า พุทฺชนิตาย พุทฺชนสุขาย เพื่อ

ประโยชน์แก่พหูชน เพื่อความสุขแก่พหูชน ซึ่งคติเรื่องประโยชน์สุขแก่พหูชนนี้ มีอยู่มากมายในพระไตรปิฎก เช่นเรื่องพรหมจรรย์หรือพรหมจรรย์มีอยู่ยั่งยืนเพื่อประโยชน์สุขของพหูชน ดังเห็นปรากฏในครั้งเมื่อที่พระพุทธเจ้าส่งสาวกออกประกาศพระศาสนาที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พหูชน การกระทำเพื่อประโยชน์สุขของพหูชนนี้ก็คือแนวคิดแบบปรตถนิยมนั่นเอง

บทสรุป

เมื่อพิจารณาในสาระสำคัญของแนวคิดปรตถนิยมแล้ว จะเห็นได้ว่า มุ่งไปที่การกระทำเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น โดยการกระทำนั้นเป็นไปโดยไม่ได้หวังผล แต่ผลที่เกิดจากการกระทำจะเกิดขึ้นเอง ซึ่งถือเป็นแนวคิดสำคัญ ที่ทำให้นุชนช่วยเหลือกันโดยไม่หวังอะไรจากการกระทำนั้นเกิดขึ้นในสังคม แนวคิดเช่นนี้ ก่อให้เกิดจิตอาสาที่ให้การช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผล ปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบัน ในทางพุทธปรัชญา แม้แนวคิดเรื่องจิตอาสาและปรตถนิยมนี้จะเหมือนกับหลักให้ทาน ในพุทธปรัชญาในทัศนะการให้ความช่วยเหลือผู้อื่นก็ตาม แต่ก็ยังเหมือนอิงผลประโยชน์บางสิ่งบางอย่างที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นปรากฏแฝงอยู่ ปรตถนิยมในฐานะรากฐานแห่งจิตอาสาจึงชัดเจนใกล้เคียงมากกว่าหลักให้ทานในพุทธปรัชญา

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก. (2532). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ กรู๊ป จำกัด.
- พระไพศาล วิสาโล. (2548). **เมื่อดอกไม้บานสะพรั่งทั้งแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร : เครือข่ายพุทธิกา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2542). **พุทธศาสตร์แก่วิกฤตชาติ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ศุภรัตน์ รัตนมูขย์. **อาสาสมัครการพัฒนาตนเองและสังคม . วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร**. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม - มิถุนายน 2548.
- อรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ปาปวรรคที่ 9**. สืบค้นเมื่อ 9 พฤศจิกายน 2560. จาก <http://www.84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=25&i=19&p=8> กุกกภูมิตร.
- วัดนาป่าพงษ์. **พุทธวจน อานิสงส์แห่งการให้ทาน**. สืบค้นเมื่อ 8 กุมภาพันธ์ ๒๕๖0 http://download.watnapahpong.org/data/static_media/13_buddhavac

22 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2561)

ana_dana-20141029.pdf.

ราชบัณฑิตยสถาน. (10 มิถุนายน 2550). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**

ฉบับออนไลน์. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2560 .จาก

<http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-6-search.asp> .

มติชน. (25 กันยายน 2560). **เฉพาะกิจงานพระบรมศพทะลุ 2 ล้าน**. สืบค้นเมื่อ 9

พฤศจิกายน 2560 จาก <https://www.matichon.co.th/news/676101>.

